

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2014

Redaktion:

Anders Söderberg
Rune Edberg
Magnus Källström
Elisabet Claesson

Utgiven av Sigtuna Museum

*Fotografi över grundmuren i långhusets nordöstra del och kor (från söder).
Foto: Jan O.M. Karlsson.*

År 2000 avslutades undersökningen med att huvudprofilerna vid kyrkobyggnadens kor och långhusets östra parti dokumenterades. Schakten återställdes och grundmurarnas utbredning markerades med armeringsjärn. Visserligen påträffades inga lämningar efter klostret men resultatet av undersökningen, med de nyupptäckta resterna av en stenkyrka och de intilliggande gravarna, har ändå gett nya data att tillföra fortsatt forskning om det tidigmedeltida Sigtuna med omnejd.

Rapporten kommer att publiceras digitalt i museets rapportserie under året, och skall finnas tillgängligt via museets hemsida www.sigtunamuseum.se.

Niklas Stenbäck och Anders Wikström

Recension

Gamla Uppsala i ny belysning

Red. Olof Sundqvist & Per Vikstrand

Högskolan i Gävle / Swedish Science Press, Uppsala 2013

Ostkustbanan ska dras om förbi Gamla Uppsala vilket medfört ett pågående, flerårigt arkeologiskt projekt, det i särklass största någonsin i denna fornlämningsmiljö. Mest spektakulärt hittills har varit påträffandet av några flera hundra meter långa rader med kraftiga stolphål, kanske spår av en storslagen processionsväg fram mot den centrala platsen. Men Gamla Uppsalaforskningen står inte och stampar i väntan på att de nya resultaten i sinom tid ska rapporteras utan är i hög grad livaktig, vilket den här anmälda boken ger utmärkta exempel på. Den innehåller sex uppsatser, alla av ledande forskare inom sina respektive områden.

Arkeologerna *Per Fröberg* och *Hans Göthberg* konstaterar att vi i dag känner till ett relativt rikt och komplext samhälle i Gamla Uppsalas närområde redan under bronsåldern och att den äldre järnåldern uppvisar stora gårdsgrupper på flera platser. I skedet folkvandringstid–vendeltid sker en transformation – omgivningarnas bebyggelse krymper samtidigt som ett stort bebyggelsekomplex växer fram på och runt höjdryggen, där kyrkan nu finns. Detta område berörs av de pågående undersökningarna för den nya järnvägen.

Ett nyckelord i boken är monumentalisering. I sitt bidrag behandlar arkeologen *John Ljungkvist* dels gravarna, speciellt de tre kungshögarna, Gullhögen och Tingshögen. Dels kungsgårdskomplexet med sina stora husterrasser. Alla dessa anläggningar tillkommer enligt Ljungkvist från ca 550 och fram mot 600-talets slut. Väst- och mellanhögen är tydligt påbyggda i efterhand, kanske som ett uttryck för mäktiga släkters önskan att förhöja förfädernas rykte. Hallbyggnaderna på terrasserna (den södra hallen var 50 meter lång, hade 3,5 meter breda portar och var invändigt vitmålad) övergavs ca 800. Några motsvarande nya prestigebyggnader i närområdet känner vi inte till. Detta ska inte ska tolkas som att Gamla Uppsala enbart levde på sina gamla meriter. Inte bara skriftliga källor utan också spår av omfattande bebyggelse, kvalificerat hantverk och gravar visar på platsens fortsatta betydelse, även om arkeologiska belägg för kunglig närvaro, ting och kult under vikingatid ännu saknas, betonar Ljungkvist.

Ur Sigtunaforskningens synvinkel är nya rön om Uppsalas roll i kristningsprocessen speciellt intressanta. Den centrala frågeställningen är om och i så fall hur förkristen kult utövades i Gamla Uppsala samtidigt som en stor del av bondebefolkningen i omlandet blivit döpt, klart och tydligt demonstrerat genom ymnigt runstensresande.

Religionshistorikern *Olof Sundqvist* presenterar en rad källor och omständigheter, som oberoende av den bekanta berättelsen om hednatemplet hos Adam av Bremen (skrivet på 1070-talet), stöder uppfattningen om en samexistens mellan de kristna och en ”hednisk elit” i Gamla Uppsala. Arkeologen *Anne-Sofie Gräslund* betvivlar däremot, i sitt bidrag, denna dubbla situation och ser Adams uppgifter som beskrivning, inte av situationen på dennes egen tid, utan av äldre förhållanden och präglad av missionsretorik.

Ortnamnnsforskaren *Per Vikstrand* gör därefter en grundlig genomgång av forskningsläget i frågan om ortnamnet Uppsala. I sina slutsatser spekulerar han om att platsen kan ha haft ett äldre namn (Tuna?) och att Uppsalanamnet kan ha uppkommit samtidigt med den omtalade monumentaleringen, således under 500–600-tal.

Arkeologen *Torun Zachrisson* avslutar boken med att betona att både monumentalisering och runstensresande representerar anspråk på jordäggande. Hon vill vidare se Gamla Uppsala och Östra Aros (dvs. ”Nya” Uppsala) som delar av samma helhet och föreslår att det funnits tidiga (trä-) kyrkor på båda platserna. Två stora sandstensrunstenar (U 978, nu inmurad i Gamla Uppsala kyrka och U 943, tidigare i Ärkebiskopsgården) är viktiga indicier på detta. Båda är ristade av Erik, ett namn som vid denna tid bars enbart av kungliga. De har bilder av processionskors och är utförda i ringerikestil (ca 1020–1050). Kanske är det i Östra Aros som den vikingatida kungsgården får sökas?

Sammanfattningsvis är *Gamla Uppsala i ny belysning* ett aktuellt, högintressant och välskrivet arbete. En del överlappningar förekommer men stör inte speciellt eftersom författarnas skilda perspektiv kompletterar varandra.

En intressant aspekt som inte berörs i boken är den roll yttre förhållanden (t.ex. politiskt tryck från den danska kungamakten) spelade, åtminstone under dess vikingatida skede. Platsens historia (”Knappast någon ifrågasätter väl Gamla Uppsalas särställning som svearnas centrum” som John Ljungkvist formulerar sig) kan ha spelat en politiskt samlade roll. Både danskarnas nederlag vid Fyrisvallarna (980-talet) och deras förlust (eller möjligen pyrrhusseger, källorna är motstridiga) vid Helgeå (1020-talet) tycks vara exempel på svensk sammanhållning snarare än splittring efter kultiska gränser.

Rune Edberg